

Více učňů prosperitě naší země nepomůže

Studie ke koncepci dalšího rozvoje středního vzdělávání
a potřebnosti většího počtu vyučených

Zpracovala společnost Scio, březen 2011

Obsah

Budoucnost, ekonomika, demokracie	3
13 argumentů proti navyšování podílu žáků v učňovských oborech	5
1. Budoucí konkurenceschopnost spočívá v dovednosti rychle reagovat na změny	5
2. Cestou ke zvyšování prosperity je zlepšování kvality vzdělávání	7
3. Mezinárodním trendem je zvyšování úrovně vzdělání obyvatel	8
4. Roste poptávka po pracovnících s vyšší kvalifikací	10
5. V ČR máme vyučených dost	12
6A. Klesá poptávka po méně kvalifikovaných pracovnících	14
6B. S růstem produktivity práce klesá poptávka po méně kvalifikované pracovní síle	16
7A. Učňovské vzdělávání je drahé	17
7B. Draze vyučení učni nejdou do praxe, ale pokračují v nástavbovém maturitním studiu	18
8A. Učňovské obory nerozvíjejí dostatečně přenositelné kompetence	19
8B. Studenti učňovských oborů nemají předpoklady pro celoživotní učení	20
9A. Učni nejsou spokojeni s vystudovaným oborem	21
9B. A nepracují ve vystudovaném oboru	22
10. Zaměstnavatelé nemají zájem o absolventy učňovských oborů, chtějí zaměstnance s praxí	23
11. Absolventi učňovských oborů jsou nejvíce ohrožení nezaměstnaností	24
12. Vyučení mají nízké a neperspektivní platy	27
13. Zájem o studium na učňovských oborech klesá, naopak roste poptávka po všeobecném vzdělávání	28
Zdroje omylů o potřebnosti podpory učňovského vzdělávání	30
Zájem učilišť bojujících o přežití	30
Zájem průmyslové lobby, která se snaží pojistit si levnou pracovní sílu	30
Zájem menších neperspektivních regionálních výrobců o levnou ale kvalitní pracovní sílu	31
Představa, že vyučení budou hned	31
Mýtus neuspokojené poptávky občanů po kvalitních řemeslnících	32
Shrnutí:	33
Použité prameny	34

Budoucnost, ekonomika, demokracie

Zlínsko je zemědělský kraj, Liberecko, sever Moravy nebo Ústecko jsou průmyslové kraje, hospodářství naší země se opírá zejména o strojírenskou výrobu... A proto je třeba na Zlínsku více vyučených „zemědělců“ a na Liberecku, Ústecku i všude jinde potřebujeme více strojařů, svářečů, soustružníků. A proto musíme posílit učňovské školy třeba na úkor gymnázií...

Je to skutečně pravda? Je tento úsudek skutečně oprávněný a správný? Domníváme se, že ne. Autorům takových a podobných vyjádření unikly tři věci: budoucnost, ekonomika a demokracie.

1. **Budoucnost.** Z hlediska dalšího směřování školství otázka není, co je Zlínsko či Severní Morava či celá Česká republika teď, otázka je, co mají být za dvacet či padesát let. A opravdu chce Zlínsko zůstat zemědělským krajem a Česká republika montovnou? S takovou strategií¹ nelze obstát v rychle se měnícím světě a v globální konkurenci levnější pracovní síly z Číny, Indie či z Ukrajiny. Vzdělávání mladých lidí nesměřuje k dnešku ale do poměrně vzdálené budoucnosti. Současní žáci budou žít a pracovat ještě v roce 2060. Jaké změny je do té doby čekají, nelze předvídat. Jediné jisté je, že změn bude mnoho a svět bude jiný. Jistě vzniknou zcela nové obory i celá odvětví (stejně jako už vznikají), mnohá současná povolání zaniknou (stejně jako postupně už nyní zanikají), nová vzniknou. Těžko věřit, že by si většina lidí přála, aby v České republice byl konzervován současný stav a vznikl zde hospodářský skanzen se vším všudy, tedy i se zakonzervovanou společností a životní úrovní.

Stručně řečeno: Při koncipování vzdělávání je třeba myslet na to, že jde o přípravu pro život a práci v polovině dvacátého prvního století. Jaké bude přesně nevíme, ale tendence směřování jsou jasně nastaveny.

2. **Ekonomika.** V ještě relativně pomalém světě minulého století bylo snad možné začít budovat podnik, rozvíjet hospodářské odvětví a k tomu postupně vzdělávat ve školách nové pracovníky. To jde čím dál hůř. Vzdělávání ve školách je na to příliš pomalé². Poptávku po zboží a službách je třeba uspokojit teď, změny přicházejí jedna za druhou. Proto se mluví o vzdělanostní společnosti a proto je pro budoucí prosperitu firem tak důležitá pracovní síla s dostatečnou pružností, se schopností se učit a se širokým základem vzdělání, na kterém je možné stavět. To je důležité pro dnešní podniky, aby mohly rychle reagovat na přicházející změny a zavádět inovace a měly šanci obstát

¹ České republice bohužel zatím chybí dlouhodobá strategie dalšího rozvoje. Tento text ji samozřejmě nemůže suplovat a vybírat, které směry jsou perspektivní. Které cesty ale perspektivní nejsou, je jasné.

² Od identifikace potřeby pracovníků v nějakém konkrétním oboru, přes vytvoření koncepce výuky a její zavedení a nástup prvních učňů či studentů až k prvním absolventům, kteří by mohli nastoupit do práce, uplyne minimálně pět let.

ve světové konkurenci. Ještě důležitější je to ale pro to, aby mohly vznikat firmy nové. Hospodářská budoucnost celé země i každého regionu je tak čím dál víc závislá na kvalitě a pružnosti pracovní síly. Kde bude hodně svářečů a soustružníků, tam se v lepším případě bude hodně svářet a soustružit, v horším se nebude dělat nic, protože svářet se bude v „Číně“. Kde bude hodně programátorů, tam může být české „Silicon valley“. Kde bude hodně kvalitních ošetřovatelů (se znalostí angličtiny), tam se mohou sjíždět bohatí staříci z celé Evropy. Kde budou připraveni dělat kvalitní design, marketing, vývoj, obchod tam v těchto oborech mohou (ale nemusí) vznikat nové firmy a stěhovat se tam zahraniční. Kde ale bude pracovní síla pružná, se schopností a ochotou se učit, tam určitě budou vznikat a stěhovat se nové firmy v oborech, o kterých dnes ještě nemáme tušení. Regiony s takovým vzdělanostním potenciálem se pak mohou uplatnit na globálním trhu, takže firma z Kroměříže může klidně podnikat po celém světě a přitom sídlit v malém moravském městě.

Stručně řečeno: Rozvoj ekonomiky následuje vzdělanost pracovní síly (nabídku na pracovním trhu), opačná snaha přizpůsobovat vzdělávání aktuální a velmi krátkodobé poptávce na pracovním trhu vede ekonomiku ke stagnaci a retardaci.

3. **Demokracie.** Zájem o vyučení trvale klesá mezi rodiči i mezi uchazeči. Právo na vzdělávání je právem občana³. V demokratickém státě není přípustné administrativními opatřeními omezovat možnost a právo rozhodovat o své budoucnosti nebo o budoucnosti svých dětí. Stát v oblasti vzdělávání nemůže určovat, co je pro jedince správné či dobré⁴, když svobodnému rozhodování nebrání technické či ekonomické překážky (kapacity škol, o které je zájem jsou dostatečné a náklady nižší) a když navíc záměr nasměrovat větší podíl populace do učilišť je z hlediska budoucnosti každého občana i celé země přinejmenším sporný, ne-li zcela chybný.

Stručně řečeno: V demokratické a relativně velmi bohaté zemi není důvod právo na vzdělávání na střední škole jakkoliv omezovat. Vzdělání v žádném případě není jen ekonomická kvalita, je to kvalita společenská.

V dalším **na reálných datech dokládáme**, že mylná není jen představa o budoucí potřebnosti většího počtu vyučených, ale také že už dnes je vyučených dost, jejich nezaměstnanost vysoká a náklady na jejich vzdělávání vysoké a často zcela ztracené. Je zřejmé, že se mnozí zaměstnavatelé potýkají s nedostatkem kvalifikovaných pracovníků. To je jistě problém, který je potřeba řešit. Navyšování počtu učňů ho ovšem nevyřeší. To jenom vyvolává falešný dojem, že se na řešení pracuje a tím zhoršuje naše šance dospět k žádoucím výsledkům.

³ Listina základních práv a svobod, Článek 33, (2) *Občané mají právo na bezplatné vzdělání v základních a středních školách, podle schopností občana a možností společnosti též na vysokých školách.* Právo na vzdělání na základních a středních školách (na rozdíl od vysokých) je zde dokonce formulováno bez omezujících podmínek.

⁴ Mluvíme zde o právu na vzdělávání, nikoliv o titulech či certifikacích. Jaké podmínky a formu stát stanoví např. pro maturitní zkoušku je úplně jiná věc.

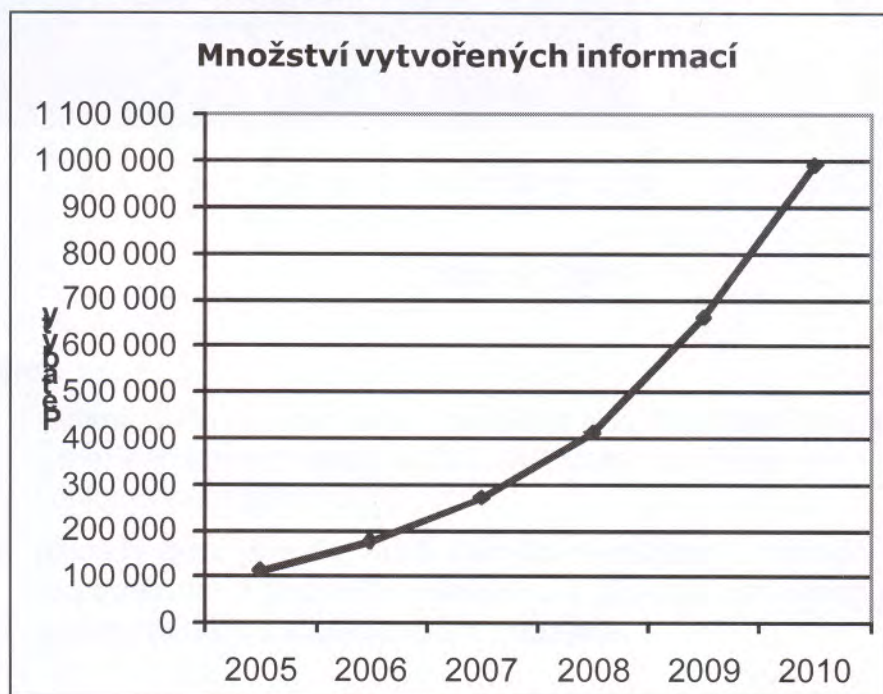
13 argumentů proti navyšování podílu žáků v učňovských oborech

1. Budoucí konkurenceschopnost spočívá v dovednosti rychle reagovat na změny

Fakta

Jediná predikce, na kterou se můžeme spolehnout je ta, že svět se rychle mění. Ukazuje se, že počet změn se nezvyšuje lineárně, ale exponenciálně. Svět se tedy bude měnit ještě rychleji než dosud. Velké množství změn znamená i stále větší množství expertních znalostí. Do budoucna bude stále obtížnější udržovat si to, čemu dnes říkáme všeobecný přehled, jen málokdo bude schopen dostatečně fundovaně sledovat změny ve více oborech lidské činnosti.

Obr. 1. Změna množství vytvořených informací v letech 2005 - 2010

Zdroj dat: Ganz et al., 2007

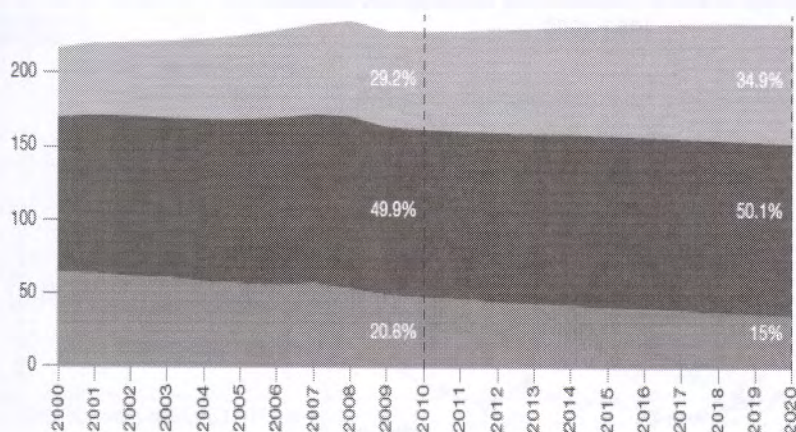
Z faktů plyne:

- je nutné být na změny připraven, dovednost přizpůsobovat se změnám bude jednou z nejdůležitějších dovedností budoucnosti,
- vzdělávání se tedy musí soustředit na obecné, přenositelné kompetence, tedy takové, které nejsou vázány úzce na jeden obor nebo méně početnou skupinu oborů, ale jsou uplatnitelné ve většině oborů – např. dovednost řešit problém, pracovat v týmu, argumentovat, efektivně komunikovat, ICT dovednosti, znalost cizích

jazyků (angličtiny), obecné technické dovednosti (porozumění technickým výkresům a instrukcím) a mnohé další.

Nutnost zvyšování počtu pracovníků s vyšší kvalifikací plyne i ze zprávy expertní skupiny pro Evropskou komisi New Skill For New Jobs: Action Now (EC, 2010), ve které se uvádí, že lidé s nízkou kvalifikací by si měli zlepšit své dovednosti a zapojit se do celoživotního vzdělávání. Dle prognóz by neměl být podíl pracovníků s nízkou kvalifikací v roce 2020 vyšší než 15 %.

Obr. 4. Trendy v zaměstnanosti dle úrovně kvalifikace 2000-2020, EU-27 + Norsko a Švýcarsko (modře nízká kvalifikace, červeně střední kvalifikace, žlutě vyšší kvalifikace)

Zdroj: EC 2010

Z faktů plyne:

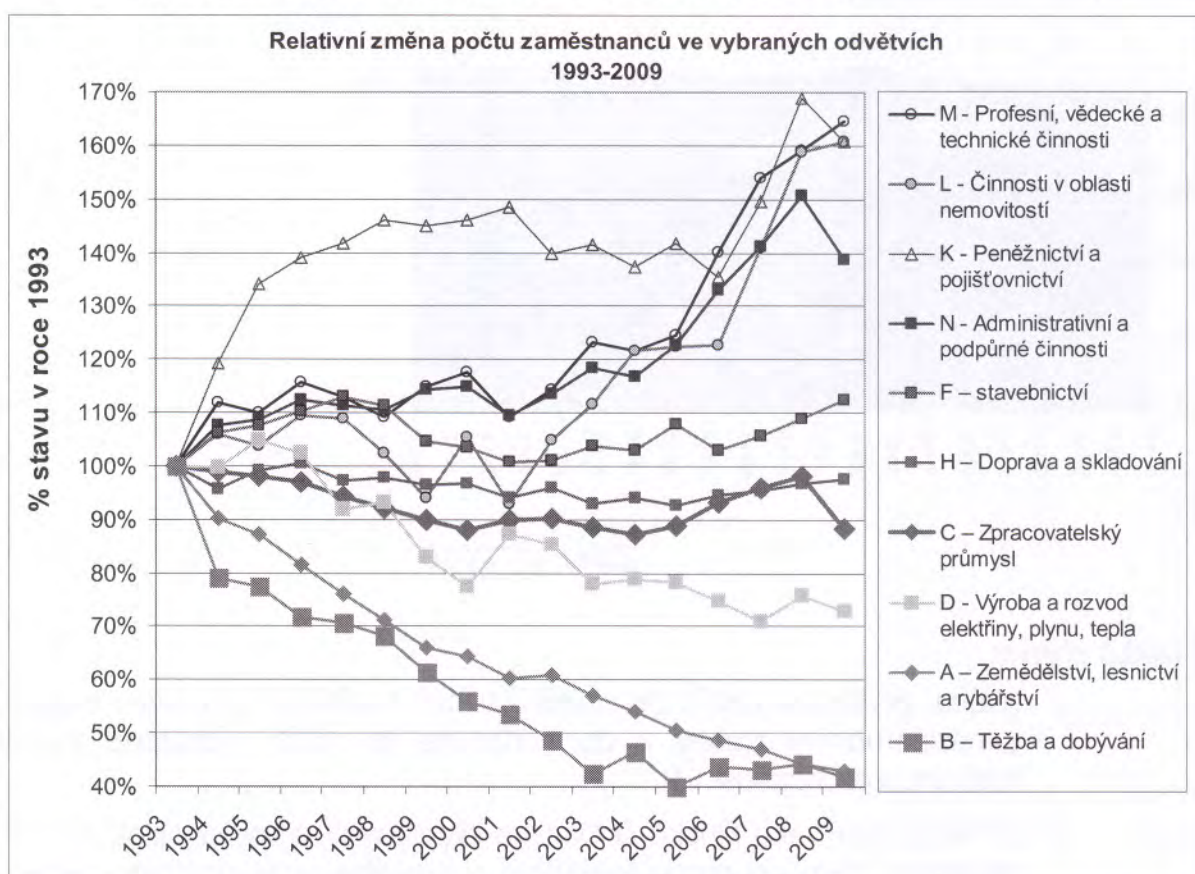
- aktivní zvyšování podílu pracovníků s nižší kvalifikací je zcela v rozporu s mezinárodními trendy a do budoucna to může významně zhoršit konkurenceschopnost ČR,
- příklady zemí jako Finsko či Dánsko představují empiricky doložitelnou souvislost mezi podporou kvalitního a širokého vzdělanostního základu a ekonomickým i společenským rozvojem.

4. Roste poptávka po pracovnících s vyšší kvalifikací

Fakta

Od roku 1993 klesá zaměstnanost v odvětvích, která mají velký podíl vyučených pracovníků (např. těžba a dobývání, zemědělství, lesnictví a rybářství). Na druhou stranu stoupá zaměstnanost v odvětvích, která vyžadují vyšší kvalifikace (např. profesní, vědecké a technické činnosti, peněžnictví, administrativa). Relativní zaměstnanost ve výrobních odvětvích (zpracovatelský průmysl, stavebnictví, doprava a skladování) se od roku 1993 příliš nezměnila.

Obr. 5. Vývoj v zaměstnanosti dle oblastí trhu práce

Zdroj dat: ČSÚ

Ilustrativní je rovněž vývoj podílu jednotlivých sektorů na hrubé přidané hodnotě⁵ v mezinárodním měřítku.

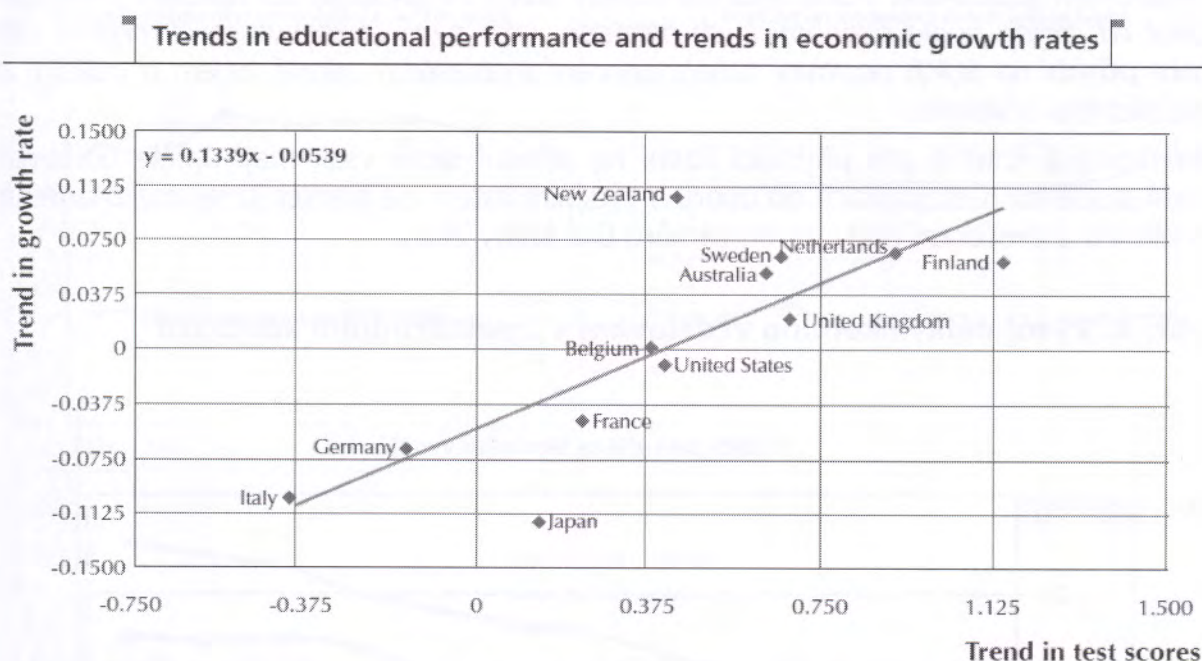
⁵ Dle definice ukazatele ve veřejné databázi ČSÚ představuje hrubá přidaná hodnota nově vytvořenou hodnotu, kterou získávají institucionální jednotky z používání svých výrobních kapacit. Je stanovena jako rozdíl mezi celkovou produkcí, oceněnou v základních cenách a mezispotřebou, oceněnou v kupních cenách. Počítá se za odvětví nebo za institucionální sektory / sub-sektory. Hrubá přidaná hodnota snížená o spotřebu fixního kapitálu vyjadřuje Čistou přidanou hodnotu. Souhrn hrubé (čisté) přidané hodnoty za všechna odvětví v národním hospodářství nebo za všechny institucionální sektory /sub-sektory plus čisté daně z produktů představuje Hrubý / Čistý domácí produkt.

2. Cestou ke zvyšování prosperity je zlepšování kvality vzdělávání

Fakta

V dlouhodobém horizontu existuje korelace mezi výsledky vzdělávání a tempem růstu HDP (OECD 2010). Přínosy vzdělávání (měřeno mírou růstu HDP) přitom vysoce převyšují přínosy orientace na krátkodobý hospodářský cyklus (OECD 2010), tedy na poptávku „tady a teď“.

Obr. 2. Korelace mezi mírou růstu HDP 1975 – 2000 a výsledky vzdělávání ve standardizovaných testech od roku 1972 (Hanushek and Woessmann 2009)

Zdroj: OECD 2010

Z faktů plyne:

- zlepšení výsledků vzdělávání může mít obrovské ekonomické dopady,
- investice do vzdělání je výhodná dlouhodobá investice.

3. Mezinárodním trendem je zvyšování úrovně vzdělání obyvatel

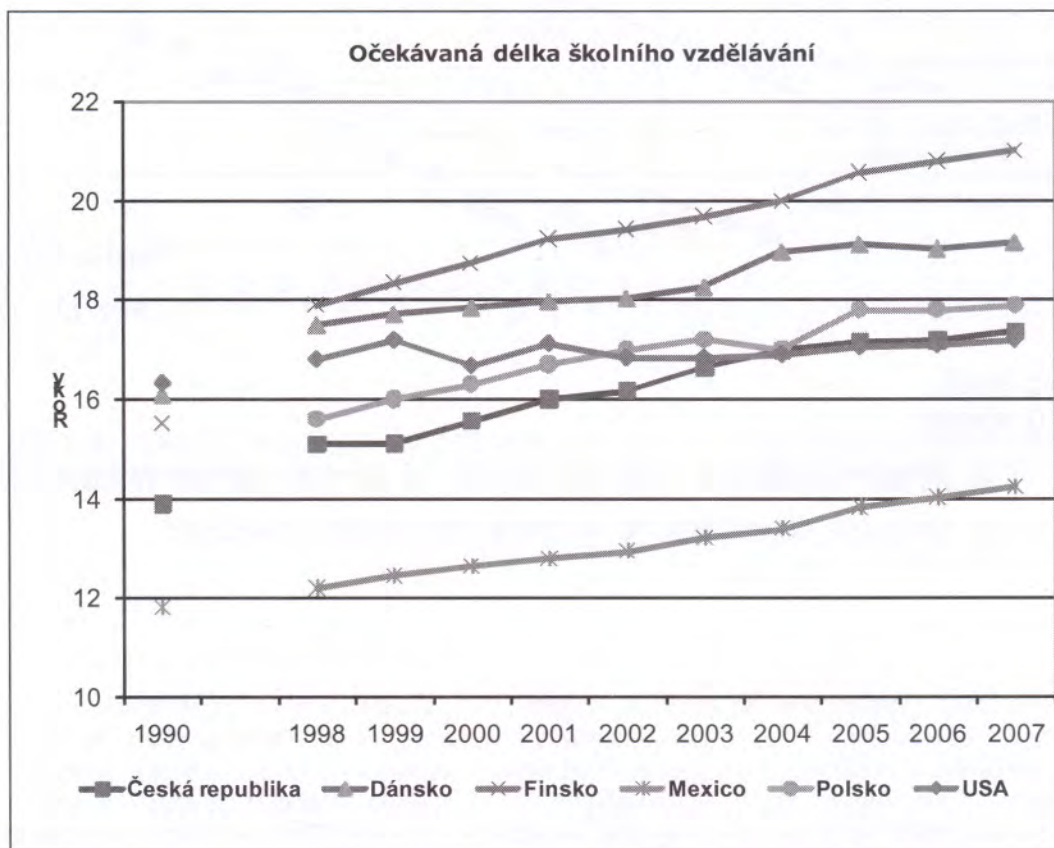
Fakta

V Dlouhodobém záměru rozvoje vzdělávání a vzdělávací soustavy (DZ) 2011 se uvádí:

Zrychluje se úbytek málo kvalifikovaných pracovních míst, a roste počet míst s vyššími kvalifikačními požadavky. Společenské a ekonomické změny se tak promítají do odvětvových a profesních charakteristik pracovních míst, která jsou k dispozici na trhu práce a do jejich kvalifikační náročnosti. Každá země poskytuje jiný typ znalostí a dovedností, které souvisí s celkovou strukturou národního hospodářství, celkový trend v oblasti vzdělávání je však založený na zvyšování podílu obyvatel s nejvyšším dosaženým vzděláním. Podle mezinárodních studií se ukazuje, že vzdělání ovlivňuje život lidí nejen podle ekonomických hledisek, jako např. zvýšením jejich příjmů, ale také působí na jejich pozitivní sebehodnocení v oblastech zdraví, zájem o politiku a mezilidskou solidaritu.

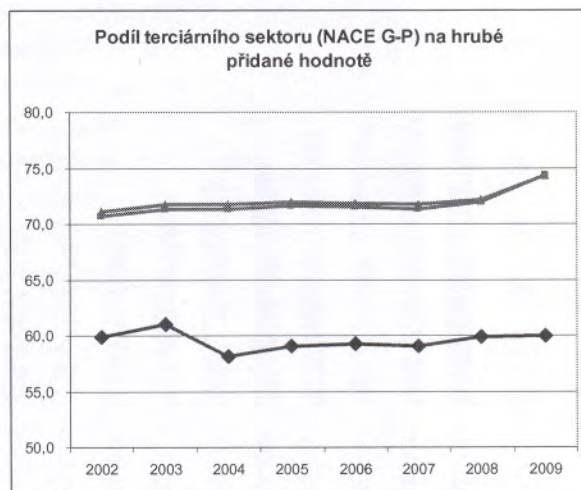
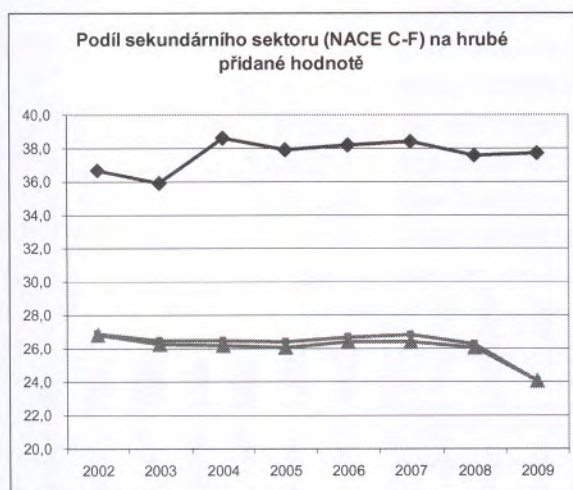
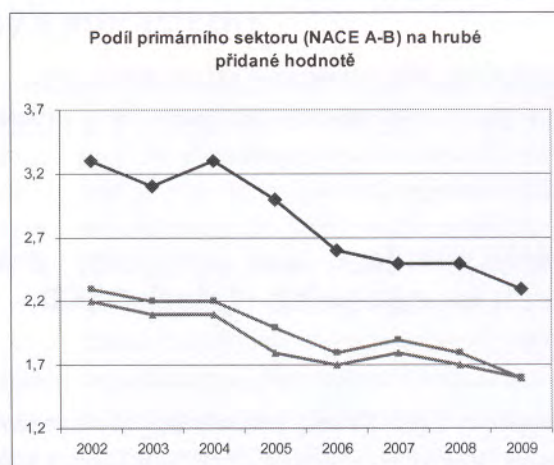
Navrhovaná kritéria pro přijímací řízení na střední školy však mají uměle udržovat podíl studentů nastupujících do oborů s výučním listem na hranici 32%, což znamená zvýšení o 2 procentní body oproti záměru Bílé knihy 2001.

Obr. 3. Vývoj délky školního vzdělávání v mezinárodním kontextu

Zdroj: Education at a Glance 2004

Obr. 6. Podíl jednotlivých sektorů na hrubé přidané hodnotě

Zdroj dat: ČSÚ

◆ Česká republika
 ■ Eurozóna 16
 ▲ EU 25

I když podíl primárního sektoru na hrubé přidané hodnotě klesá, v ČR je stále ještě vyšší než v Eurozóně 16 i v zemích EU 25. Podíl sekundárního sektoru je v ČR významně vyšší, než je podíl Eurozóny 16 i EU 25. Zatímco v ČR je tento podíl velmi stabilní, průměr EU 25 i Eurozóny 16 zjevně klesá. Podíl terciárního sektoru je v ČR naopak významně nižší.

Z faktů plyne:

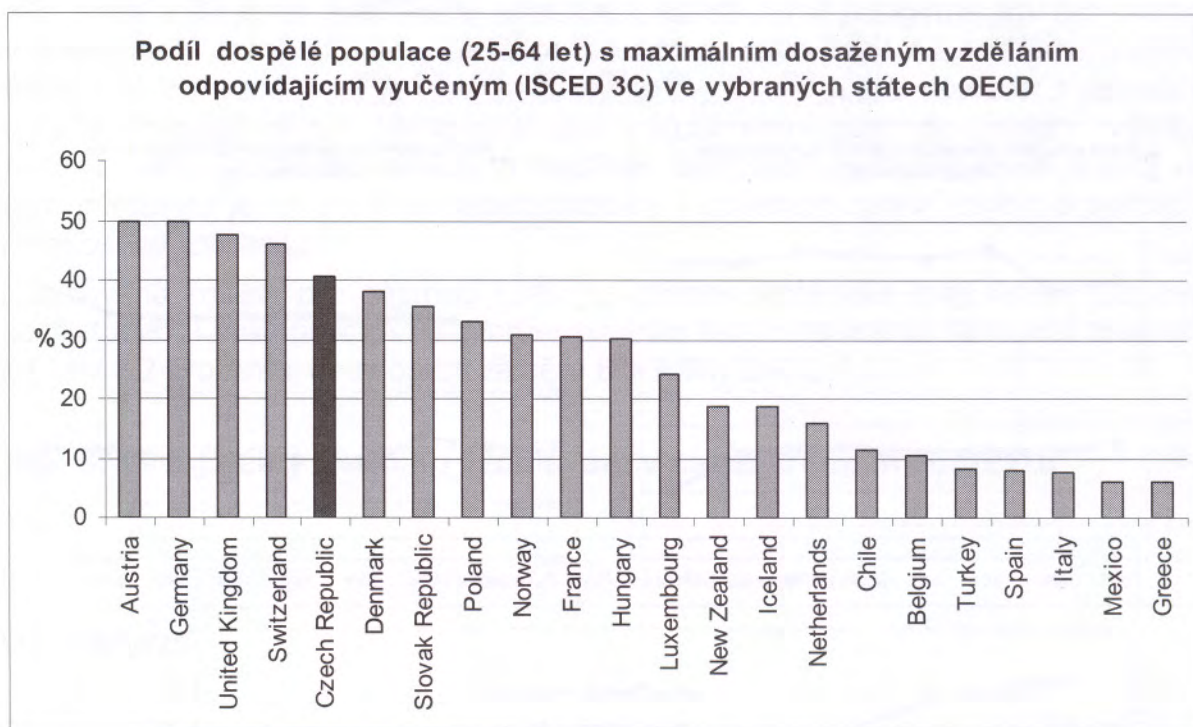
- potřeba pracovníků s vyšší kvalifikací se dosud trvale zvyšuje a lze předpokládat, že tento trend bude pokračovat,
- odpovídající reakcí na dlouhodobé trendy by tedy mělo být zvyšování počtu studentů v oborech poskytujících vyšší kvalifikaci,
- vyučení (bez maturity) mají omezenou možnost dalšího vzdělávání (formálně i rozsahem obecných základů) a tudíž jsou více ohroženi budoucí nezaměstnaností.

5. V ČR máme vyučených dost

Fakta

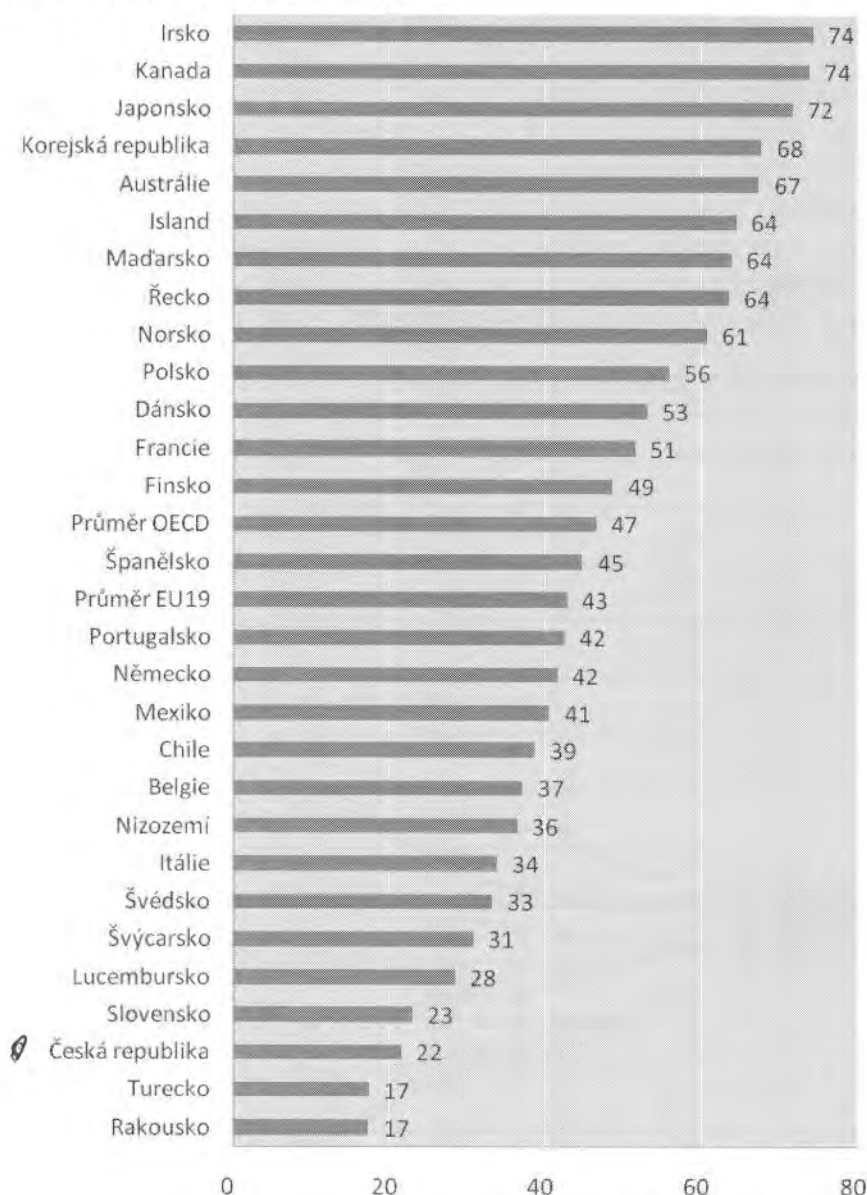
Podíl vyučených v dospělé populaci ČR patří k nejvyšším v Evropě. Tento podíl odpovídá historické struktuře ekonomiky meziválečné ČR i ČSSR orientované na těžký a strojírenský průmysl.

Obr. 7. Podíl dospělé populace s maximálním dosaženým vzděláním odpovídajícím vyučeným ve vybraných státech OECD

Zdroj dat: Education at a Glance, 2010

Obr. 8. Podíl absolventů všeobecně vzdělávacích programů na úrovni SŠ, 2008 (údaje uvedeny v procentech)

Zdroj: Education at a Glance, 2010

Naopak podíl žáků ve všeobecném středním vzdělání (gymnázia a lycea) je u nás poloviční než je průměr EU a jeden z nejnižších mezi rozvinutými zeměmi.

Z faktů plyne:

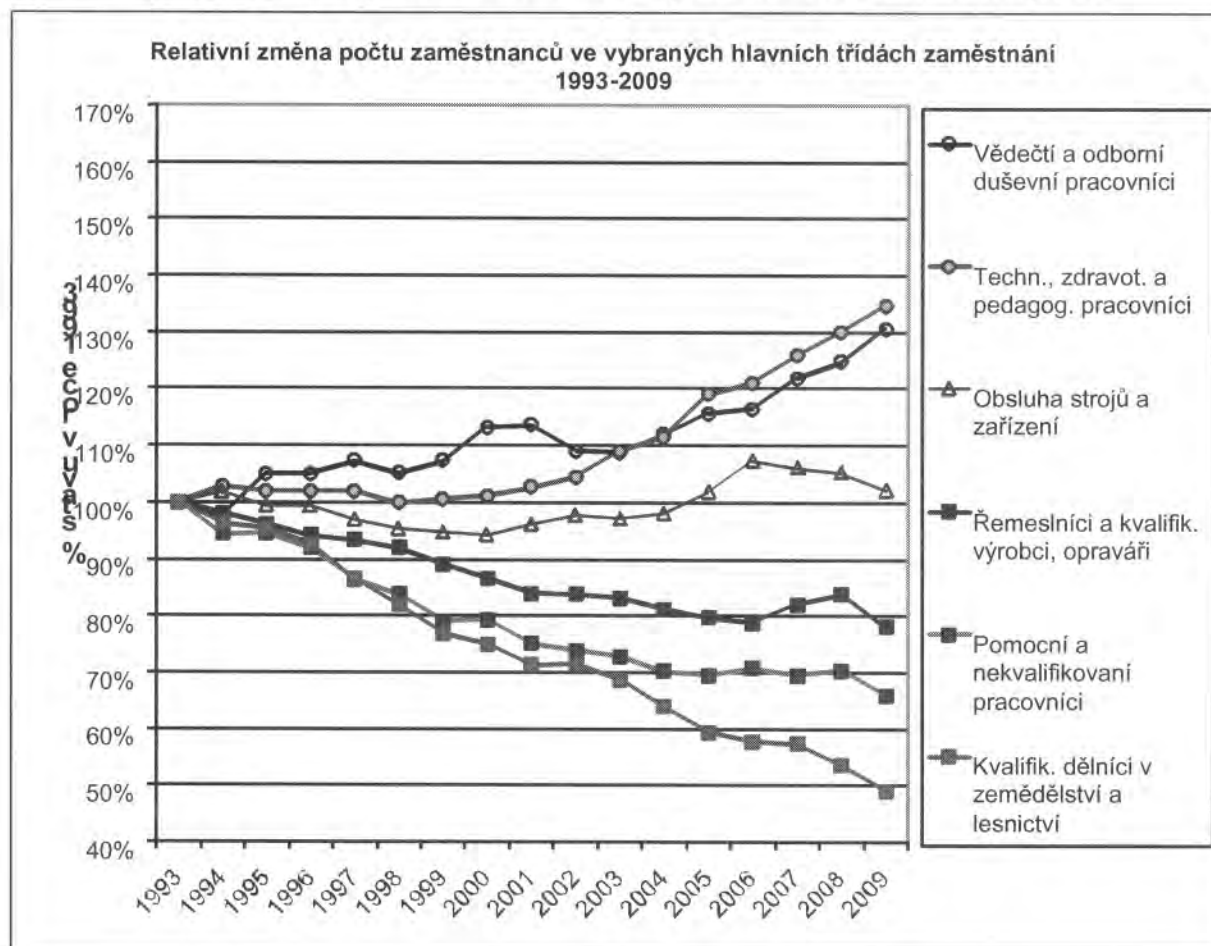
- vysoký podíl vyučených v populaci dokázal zajistit konkurenceschopnost českého hospodářství v ekonomických podmínkách první poloviny 20. století,
- v podmínkách podmínky současné globalizované ekonomiky se schopností rychlého přesunu aktivit (včetně výroby) do zemí třetího světa zvyšování počtu vyučených samo o sobě zlepšování konkurenceschopnosti nezajistí.

6A. Klesá poptávka po méně kvalifikovaných pracovnících

Fakta

V letech 1993-2009 je patrný výrazný negativní trend v zaměstnanosti u řemeslníků a kvalifikovaných výrobců, pomocných a nekvalifikovaných dělníků, ale také u kvalifikovaných dělníků v lesnictví a zemědělství a u příslušníků armády. Naopak, významný pozitivní trend lze sledovat zejména u technických, zdravotnických a pedagogických pracovníků, vědeckých a odborných duševních pracovníků, zákonodárců, vedoucích a řídicích pracovníků. Je tedy zřejmé, že počet pracovníků stoupá zejména v těch třídách zaměstnání, které vyžadují vyšší kvalifikaci.

Obr. 9. Vývoj zájmu o pracovní sílu v daných oblastech na trhu práce

Zdroj dat: ČSÚ

Z faktů plyne:

- do budoucna nelze počítat s tím, že Česká republika získá konkurenční výhodu z toho, že bude mít vysoký počet málo kvalifikovaných pracovníků,
- lze očekávat, že naznačené trendy budou pokračovat, poroste poptávka po pracovnících s vyšší kvalifikací a naopak bude dále klesat poptávka po pracovnících s nižší kvalifikací než úplné střední s maturitou, a to včetně vyučených,

- s rozvojem IT lze očekávat, že u skupiny „Obsluha strojů a zařízení“ bude vyžadována stále vyšší kvalifikace.

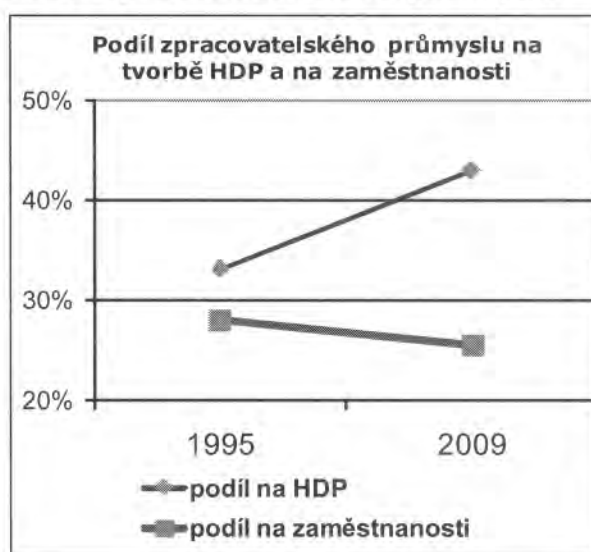
6B. S růstem produktivity práce klesá poptávka po méně kvalifikované pracovní síle

Fakta

Česká republika patří mezi země, kde se tvorbě HDP podílí především zpracovatelský průmysl, jeho podíl stále roste a je zde rovněž zaměstnán nejvyšší podíl zaměstnanců.

Mezi lety 1995 a 2009 vzrostl podíl zpracovatelského průmyslu na tvorbě HDP o 10%. Přesto se podíl zaměstnaných ve zpracovatelském průmyslu snížil o víc než 2% – z 1 380 tis. zaměstnanců na 1 240 tis. zaměstnanců. V důsledku zvyšování produktivity práce tedy dochází k tomu, že přes rostoucí podíl zpracovatelského průmyslu na tvorbě HDP klesá jeho příspěvek k zaměstnanosti.

Obr. 10. Vývoj v oblasti zpracovatelského průmyslu

Zdroj dat: ČSÚ

Z faktů plyne:

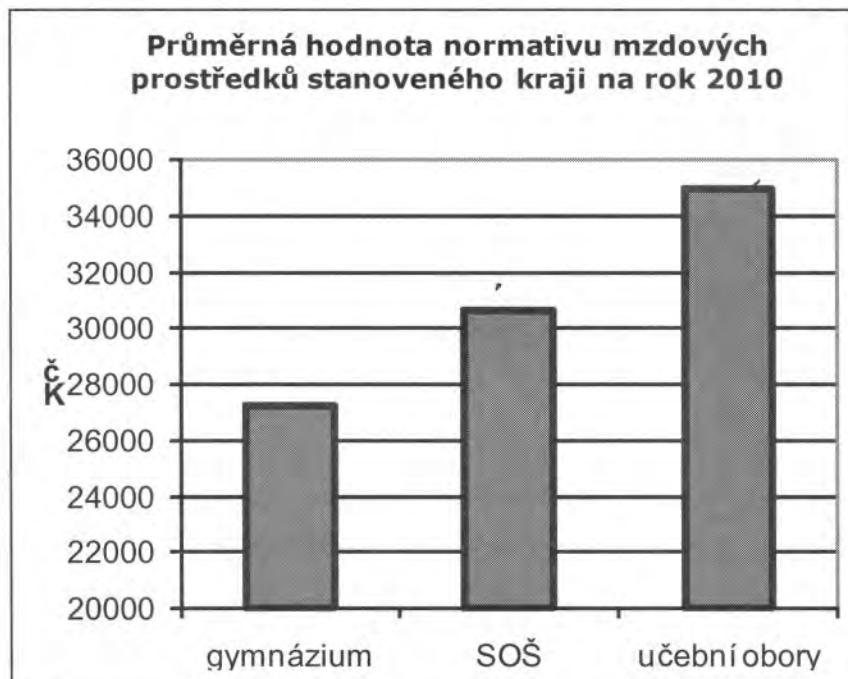
- další zvyšování produktivity práce je zcela nezbytným předpokladem pro zachování současné konkurenceschopnosti České republiky,
- i kdyby pokračoval další rozvoj zpracovatelského průmyslu, nebude to znamenat zvýšené nároky v oblasti poptávky po pracovní síle,
- inovace v oblasti automatizace, robotizace a dalšího využití IT povedou k dalšímu snižování podílu méně kvalifikovaných pracovníků, poptávka po pracovní síle s učňovským vzděláním se tedy bude snižovat ještě rychleji než celková zaměstnanost ve zpracovatelském průmyslu,
- navíc, v dlouhodobějším horizontu lze očekávat, že maturitní vzdělání bude požadováno i u řady dalších pozic, u kterých v současné době postačuje pouze vyučení, což může souviset s tak prostou věcí, jako je znalost cizího jazyka.

7A. Učňovské vzdělávání je drahé

Fakta

Normativ⁶ v učňovských oborech je přibližně o čtvrtinu vyšší než v oborech poskytujících obecnou přípravu.

Obr. 11. Výdaje na žáky středních škol (dle typu střední školy)

Zdroj dat: MŠMT

Z faktů plyne:

- vyšší celospolečenské investice do daného typu vzdělávání by se vyplatily jenom v takovém případě, kdy by s sebou nesly významné budoucí benefity, přínos v případě učebních oborů je ovšem sporný a podle výše uvedených tendencí záporný.

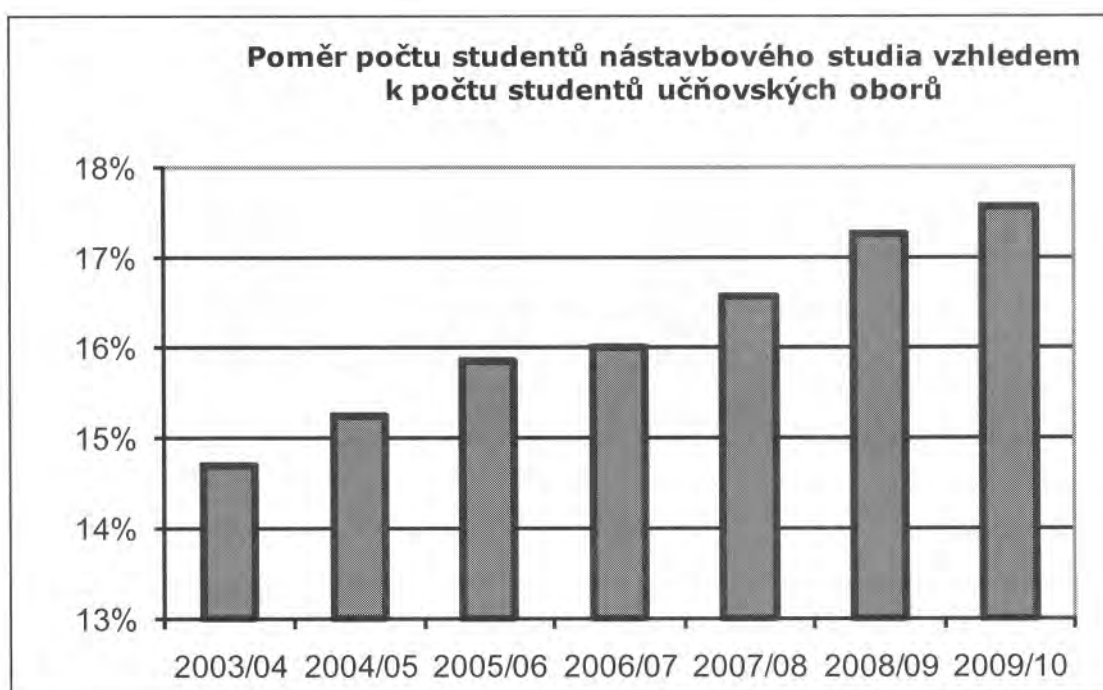
⁶ Normativ jsou finanční prostředky, které škola dostává na jednoho žáka.

7B. Draze vyučení učni nejdu do praxe, ale pokračují v nástavbovém maturitním studiu

Fakta

Významná část absolventů učňovských oborů pokračuje v nástavbovém maturitním studiu. Ve školním roce 2003/04 tvořili studenti nástavbového studia 14,7 % studentů učňovských oborů, v roce 2009/10 to už bylo 17,5 % studentů učňovských oborů. Veselý (2006) odhaduje, že 30 -35 % absolventů učebních oborů si dodělá maturitu.

Obr. 12. Vývoj v počtu studujících nástavbového studia na středních odborných učilištích

Zdroj dat: ÚIV

Z faktů plyne:

- zájem o doplnění vyučení maturitou trvale roste,
- část vyučených zahájí maturitní studium v rámci nástavbového studia, čímž se náklady na jejich vyučení stanou neúčelnými (levněji by požadované vzdělání získali na střední škole jiného typu),
- významně se zvýší náklady na získání maturity této skupiny - jsou tvořeny součtem nákladů na vyučení a nákladů na nástavbové studium,
- nástavbovým studiem se oddaluje zapojení studentů do ekonomicky aktivních nebo návazných vzdělávacích činností.

8A. Učňovské obory nerozvíjejí dostatečně přenositelné kompetence

Fakta

Přenositelné kompetence dnes zaměstnavatelé uvádějí jako velmi důležité (Křížová a kol. 2008), podle zaměstnavatelů patří mezi nejdůležitější schopnosti schopnost číst a porozumět pracovním instrukcím.

Jak se uvádí ve zprávě Evropské komise „Employment in Europe 2010“ (EC 2010), vzdělávání a odborná příprava by se měla soustředit na budoucí potřeby pracovního trhu a přispívat k posílení vzdělávací mobility – schopnosti rozvíjet své znalosti a dovednosti studiem v zahraničí.

Základem opatření vzdělávací politiky by měla být podpora mladých lidí s nejhorší úrovní dovedností. Vzhledem k nejistotě pokud jde o budoucí potřeby je vhodné podporovat spíše všeobecné a déletrvající vzdělávání než specifickou odbornou přípravu.

Školy si podíl všeobecně-vzdělávací a odborné složky mohou do značné míry ovlivňovat samy. Pokud využijí možnosti, které jim rámcové vzdělávací programy dávají, mohou na středních odborných školách věnovat všeobecnému vzdělání pouhých 34 % hodinové dotace, na SOU s výučním listem 20 % na SOU bez výučního listu pouhých 8 % hodinové dotace.

Tab. 1. Podíl všeobecně-vzdělávacích předmětů na celkové hodinové dotaci

	SOŠ s maturitou	SOU s výučním listem	SOU bez výučního listu
min	34%	20%	8%
max	53%	26%	11%

Zdroj: RVP pro odborné vzdělávání

V učňovských školách se věnuje rozvíjení přenositelných kompetencí málo prostoru.

Z faktů plyne:

- učni nedostatečně vybavení přenositelnými kompetencemi mají horší pozici na trhu práce než absolventi maturitních oborů a jsou více ohroženi dlouhodobou nebo často se opakující nezaměstnaností,
- absolventi učňovských oborů jsou také méně vybaveni pro další studium, celoživotní vzdělávání a také obecně pro společenské uplatnění neekonomické povahy.

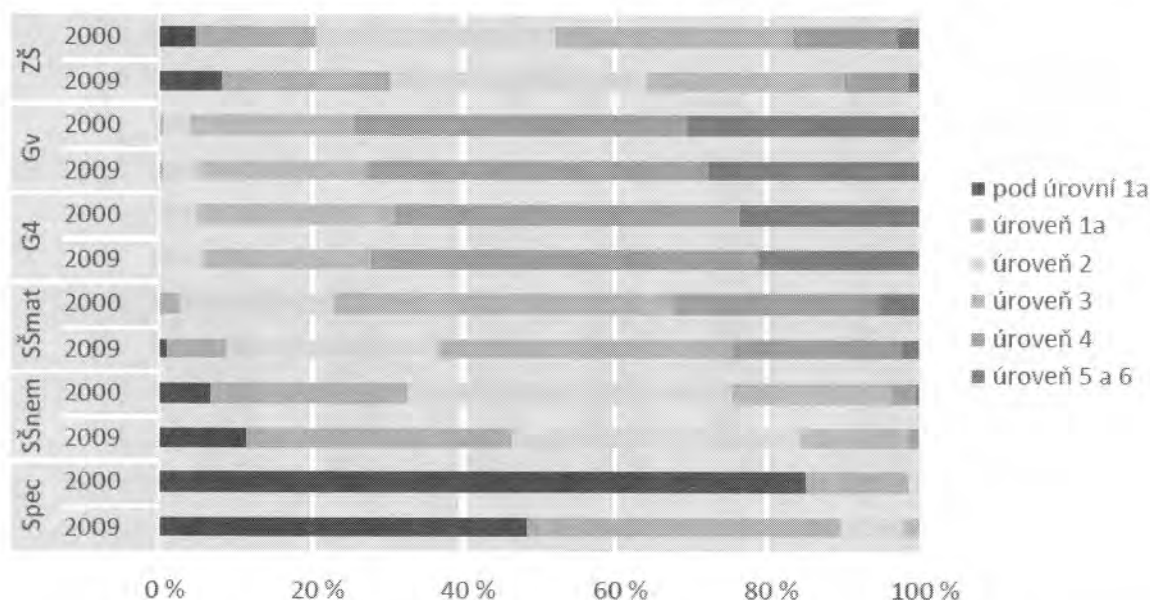
8B. Studenti učňovských oborů nemají předpoklady pro celoživotní učení

Fakta

Dobrá úroveň čtenářské gramotnosti patří k základním předpokladům úspěšného celoživotního učení. Čtenářská gramotnost je u žáků v učňovských oborech velmi nízká. Podíl studentů nematuritních oborů, jejichž výkon je pod úrovní 1 dle hodnocení PISA, se blíží k 50 %. Důležitý je také trend – tento podíl od roku 2000 významně stoupl.

Při tom v rámci výzkumu PISA byla za základní stanovena druhá úroveň – žáci, kteří této úrovni nedosáhnou, mohou mít problémy v dalším studiu nebo při zaměstnání a také v orientaci v běžných životních situacích, jejich zaměstnatelnost je omezená z výjimkou nejjednodušších rutinních manuálních prací.

Obr. 13. Zastoupení žáků různých druhů škol na úrovních způsobilosti v letech 2000 a 2009. PISA 2009 – čtenářská gramotnost

Zdroj: UIV

Z faktů plyne:

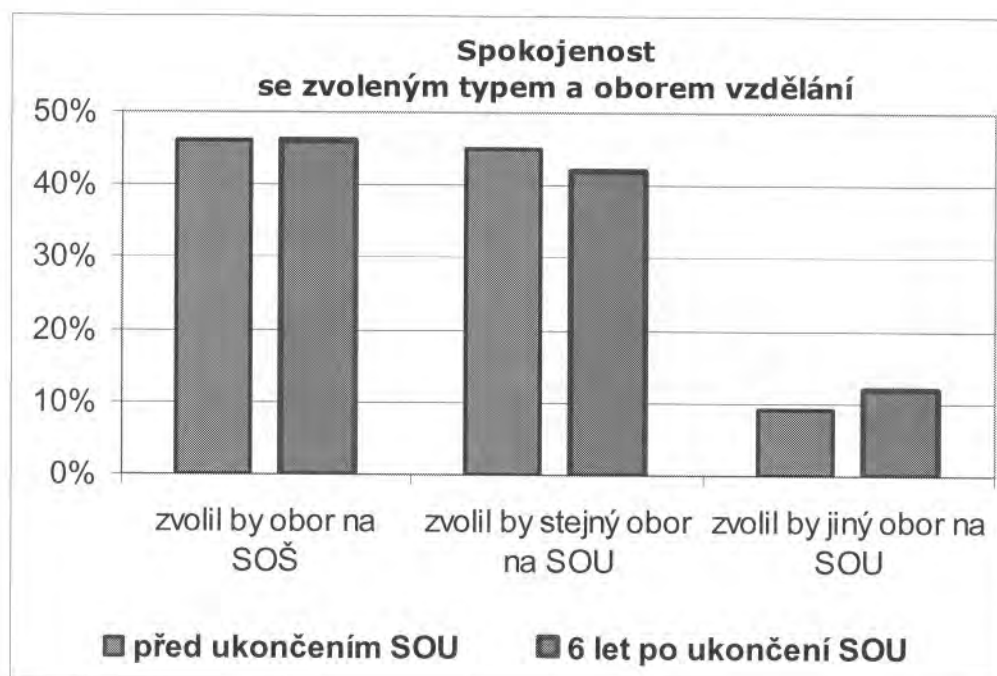
- téměř 50 % učňů je při vstupu na SOU svými obecnými kompetencemi (čtenářskou gramotností) na tak nízké úrovni, že by je bylo možné zaměstnat jen nejjednoduššími pracemi, na SOU se však už tyto kompetence dále příliš nerozvíjejí.

9A. Uční nejsou spokojeni s vystudovaným oborem

Fakta

Absolventi učebních oborů po nástupu do zaměstnání nebo na základě zkušeností s neúspěšným hledáním zaměstnání zpětně často hodnotí své vzdělání nepříznivě. Na základě zkušeností z praxe se pak dále zhoršuje spokojenost vyučených s volbou typu vzdělání i zvoleného oboru. Téměř polovina vyučených – 46 % by na základě zkušeností po vstupu do praxe raději studovala maturitní obor (Trhlíková 2006).

Obr. 14. Spokojenost studentů učňovských oborů se zvoleným oborem studia – před ukončením SOU a 6 let po ukončení

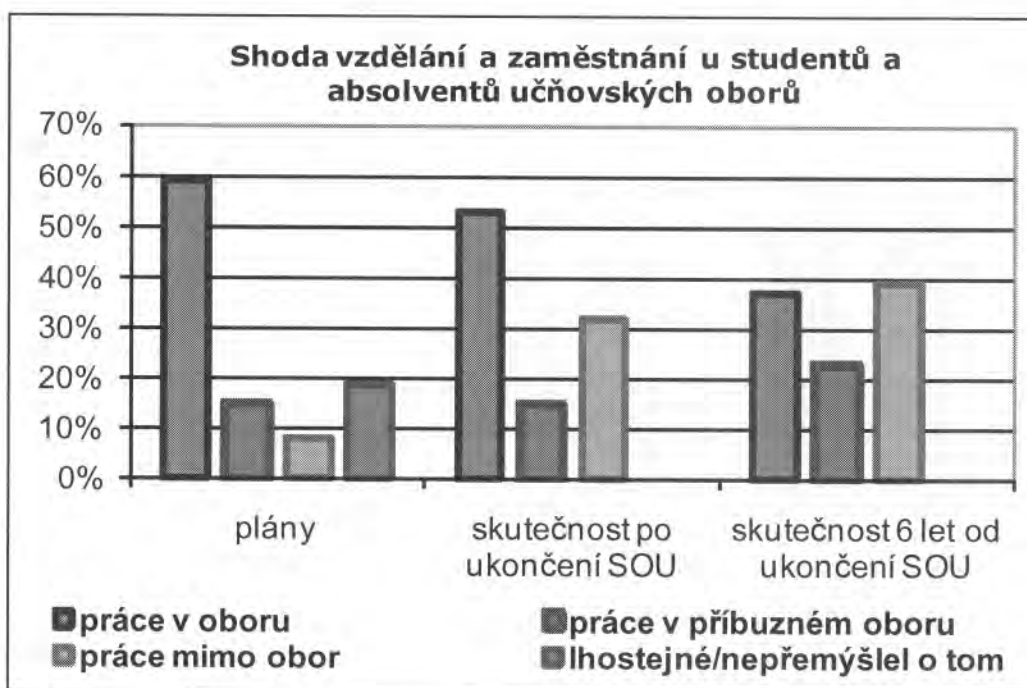
Zdroj dat: NÚOV

9B. A nepracují ve vystudovaném oboru

Fakta

Průzkumy Národního ústavu odborného vzdělávání (Trhlíková 2008) ukazují, že v oboru zůstává pracovat méně než polovina absolventů. Zatímco na začátku studia se hodlá v oboru uplatnit 59 % studentů, 6 let po ukončení studia se v oboru uplatňuje pouze 37 % absolventů a zcela mimo obor dokonce 39 % vyučených.

Obr. 15. Shoda vzdělání a zaměstnání u studentů a absolventů učňovských oborů

Zdroj dat: NÚOV

Důvody jsou rozmanité. K nejdůležitějším patří nespokojenost s nízkým platem (54% vyučených) – což samo o sobě potvrzuje, že poptávka po vyučených nepřevyšuje nabídku, jinak by totiž platy rostly; nezískání práce v oboru (41%), totéž; nezájem o práci v oboru (26 %) a nevyhovující pracovní podmínky (23%).

Z faktů plyne:

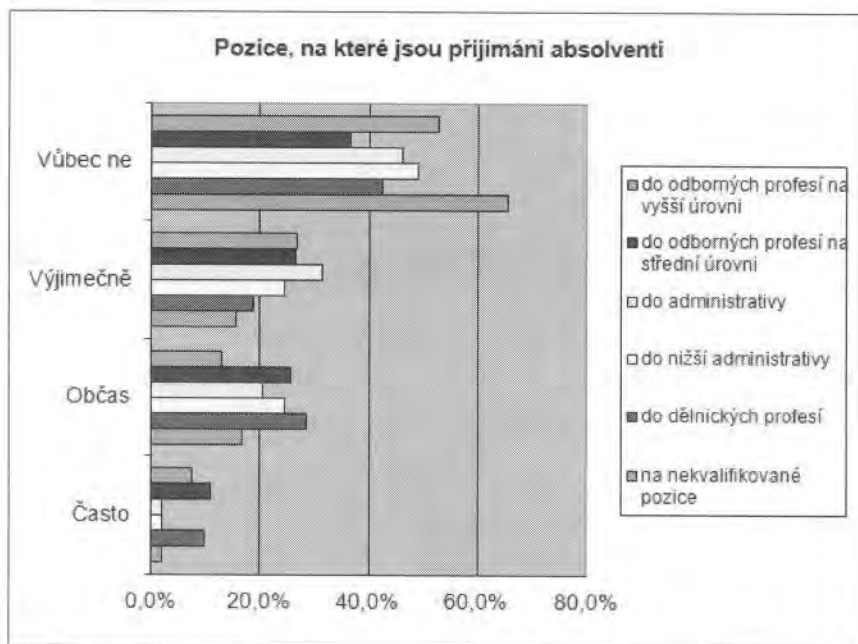
- nespokojení učni nenastupují do práce v absolvovaném oboru a vysoké náklady na jejich vyučení (obr. č. 11) tedy nejsou účelnou investicí (vizte následující body),
- neúčelnost investice v podobě vysokých nákladů na vyučení v konkrétních oborech se týká téměř poloviny absolventů učilišť,
- získávání učňů pro konkrétní učební obor není efektivním nástrojem pro získávání kvalifikovaných pracovníků v daném oboru.

10. Zaměstnavatelé nemají zájem o absolventy učňovských oborů, chtějí zaměstnance s praxí

Fakta

Zaměstnání mimo vystudovaný obor není způsobeno jenom změnou priorit učňů. Mnozí z nich by se rádi zaměstnali v oboru, ale zaměstnavatelé nemají o absolventy zájem – chtějí kvalifikované pracovníky s praxí. Proto i absolventi vyhledávaných oborů nakonec pracují i jiném odvětví, než ve kterém byli vyučeni.

Obr. 16. Zájem zaměstnavatelů Královehradeckého kraje o přijímání absolventů

Zdroj: Školský informační portál Královehradeckého kraje

Z faktů plyne:

- vzniká začarovaný kruh – o absolventy není zájem, protože jim chybí praxe; když o ně není zájem, nemohou praxi získat, a tak často končí na jiných pozicích, než jsou ty, pro které mají kvalifikaci; zaměstnavatelé je zaměstnávat nechtějí, protože náklady spojené s jejich zaučením jsou příliš vysoké; loajalita zaměstnanců k zaměstnavateli je naopak poměrně nízká.

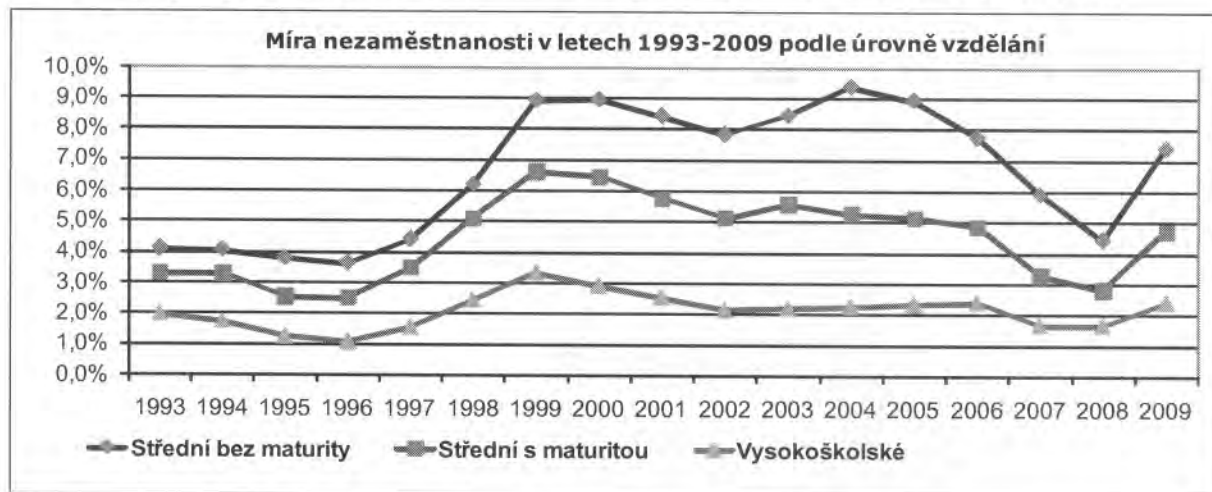
11. Absolventi učňovských oborů jsou nejvíce ohrožení nezaměstnaností

Fakta

Vyučení dlouhodobě patří mezi osoby nejvíce ohrožené nezaměstnaností.

V letech 1993-2009 byla průměrná nezaměstnanost osob se středním vzděláním bez maturity 6,6 %, osob se středním vzděláním s maturitou 4,5 % a osob s vysokoškolským vzděláním 2,1 %.

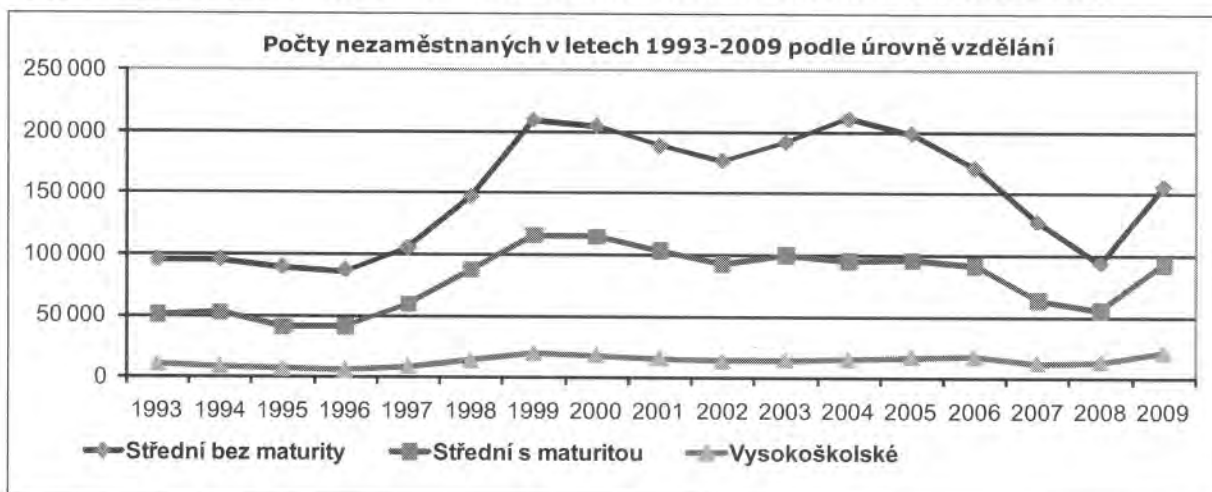
Obr. 17. Vývoj nezaměstnanosti absolventů dle dosaženého vzdělání

Zdroj dat: ČSÚ

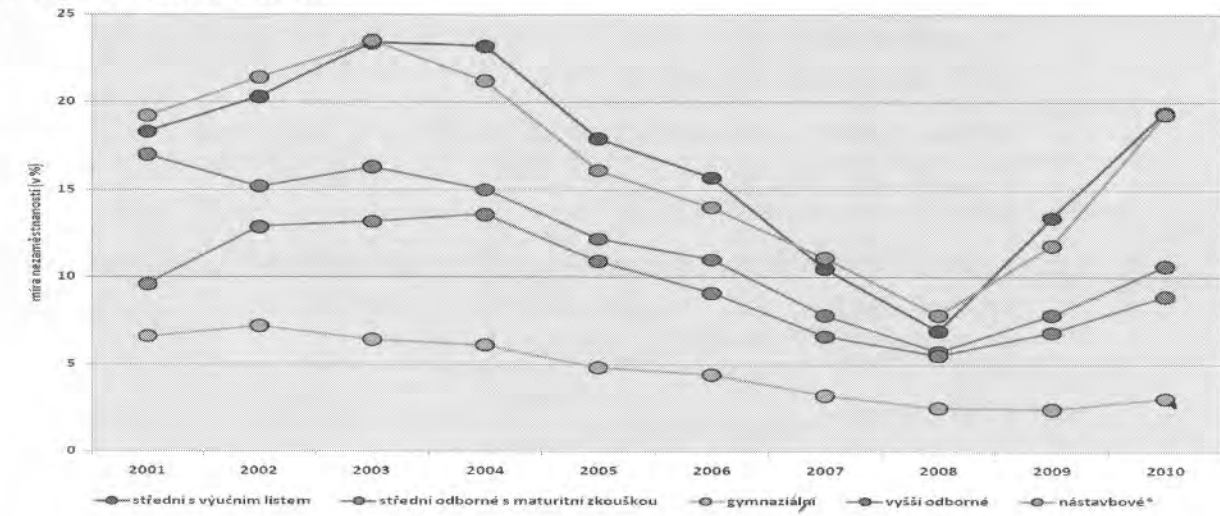
I v absolutních číslech je mezi nezaměstnanými nejvíce těch, kteří mají střední vzdělání bez maturity. V letech 1993-2009 byl průměrný počet nezaměstnaných se středním vzděláním bez maturity 150 tis., se středním vzděláním s maturitou 80 tis. a u osob s vysokoškolským vzděláním 14 tis. osob.

Obr. 18. Vývoj nezaměstnanosti absolventů dle dosaženého vzdělání

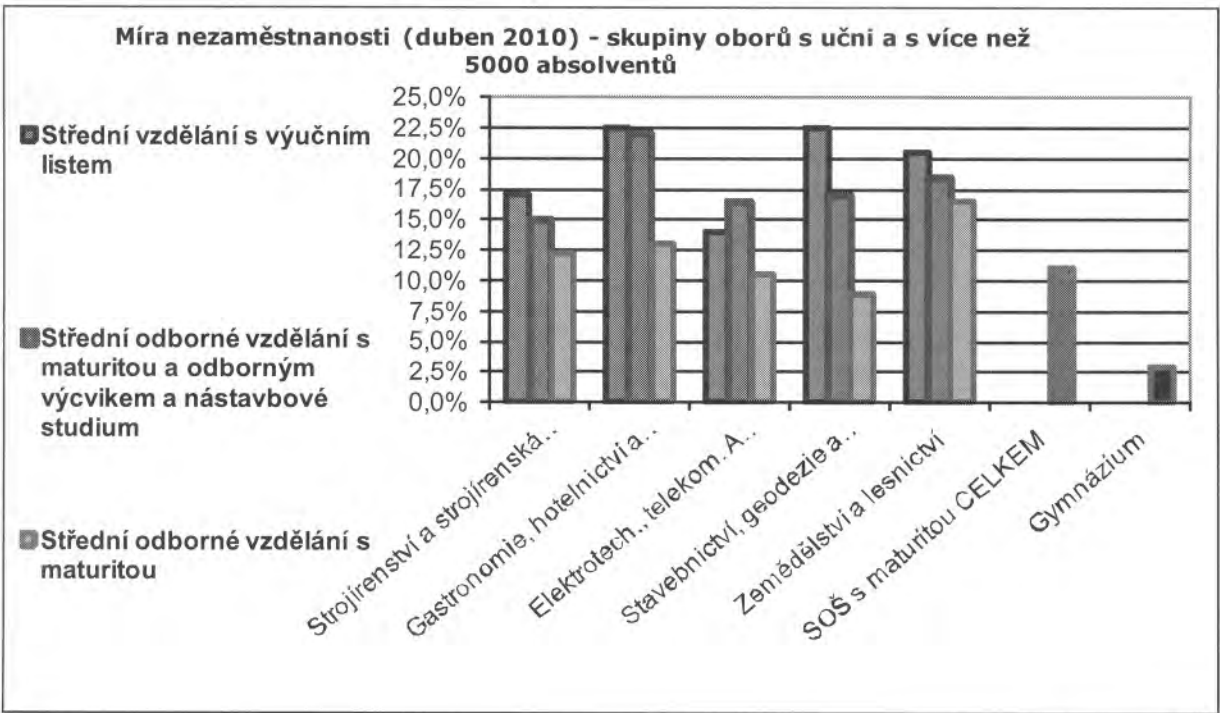
Zdroj dat: ČSÚ

Obr. 19. Míra nezaměstnanosti absolventů dle úrovně dosaženého vzdělání v letech 2001–2010

Zdroj: NÚOV

Obr. 20. Míra nezaměstnanosti v oborech požadujících učňovské vzdělání (dle stupně dosaženého vzdělání)

Zdroj: NÚOV

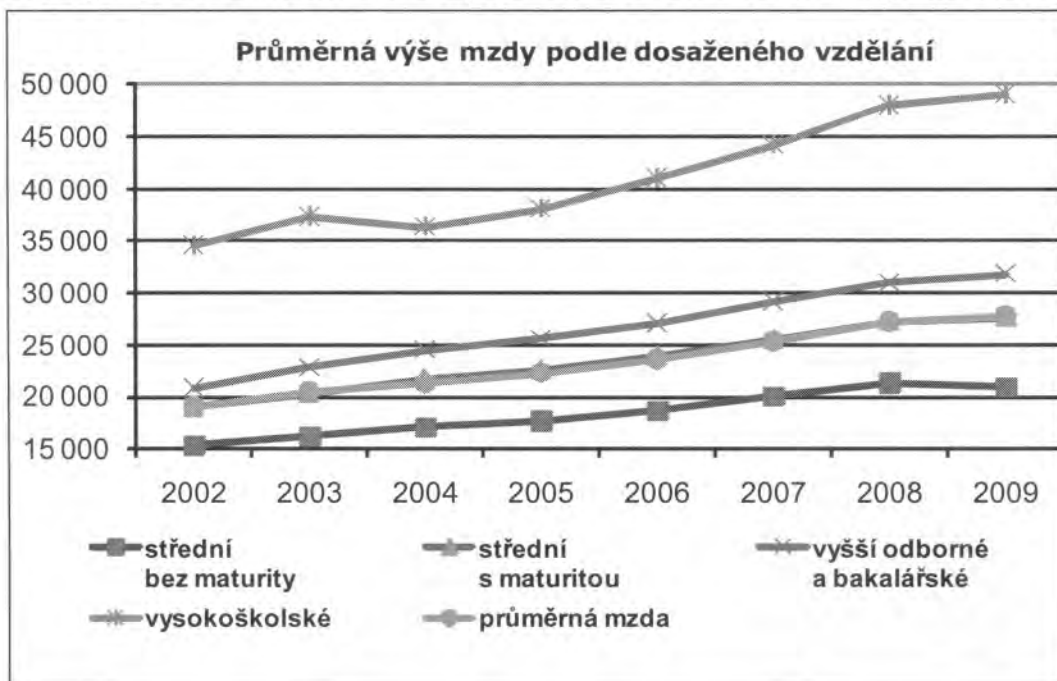
Z faktů plyne:

- vysoká nezaměstnanost učňů zcela jasně a jednoznačně vyvrací názor, že potřebujeme více učňů. Je zřejmé, že čím víc jich bude, tím větší bude jejich nezaměstnanost⁷,
- velmi vysoká je i nezaměstnanost vyučených absolventů v oborech, o kterých se soustavně mluví jako o těch, kde vyučení chybějí (strojírenství, stavebnictví),
- vysoká nezaměstnanost v relativních i absolutních číslech znamená vysoké nároky na čerpání státního rozpočtu ve formě podpory v nezaměstnanosti i dalších sociálních dávek.

⁷ To samozřejmě neznamená, že lokálně nevzniká neuspokojená poptávka po vyučených v konkrétním oboru. Často se ovšem ukazuje, že i v takových případech je na jedné straně mnoho nezaměstnaných v daném oboru, kteří ovšem nechtějí za daných podmínek (platových i jiných) nastoupit na volná místa.

12. Vyučení mají nízké a neperspektivní platy

Obr. 21. Vývoj růstu mezd dle stupně dosaženého vzdělání (v tisících Kč)

Zdroj dat: ČSÚ

Z faktů plyne:

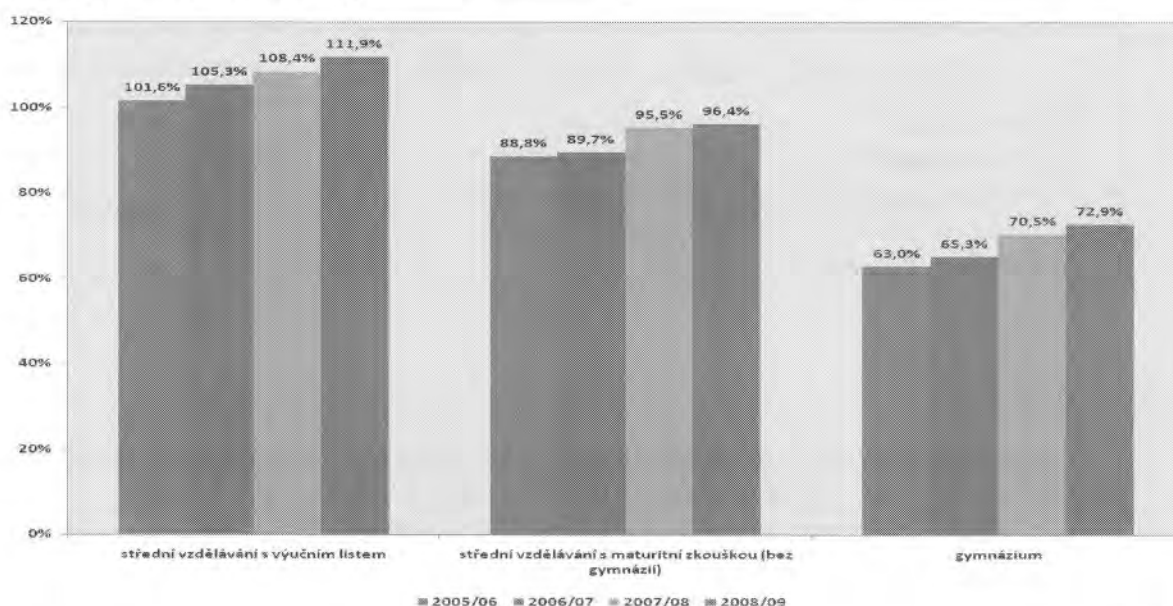
- zaměstnavatelé se zdráhají zvyšovat platy vyučených, není proto nijak divné, že mladí vyučení nechtějí pracovat za průměrnou a navíc neperspektivní mzdu a často raději zůstávají na sociálních dávkách, případně se pohybují ve sféře šedé ekonomiky,
- míra růstu platů vyučených je podprůměrná, to mj. potvrzuje, že poptávka nepřevyšuje nabídku, opak by totiž vedl k růstu ceny práce.

13. Zájem o studium na učňovských oborech klesá, naopak roste poptávka po maturitním vzdělávání

Fakta

V samotném Dlouhodobém záměru připraveném NÚOV se praví: „I přes mírný pokles zájmu ve školním roce 2009/10 se dá předpokládat, že se bude i nadále mírně navyšovat podíl žáků vstupujících do všeobecných vzdělávacích oborů (obory gymnázií a lyceí).“ Tento trend je, v souvislosti s výše uvedenými okolnostmi (uplatnění, schopnost adaptability, kvalita získaných kompetencí apod.) zcela logický. Zároveň má český školský vzdělávací systém dostatečnou kapacitu na to, aby takový zájem uspokojil.

Obr. 22. Vývoj úspěšnosti u přijímacích zkoušek na jednotlivé typy škol (dle typu střední školy).

Zdroj: NÚOV

Pozn.: Míra uspokojení na učilištích přesahující nelogicky 100 % je způsobena přesunem žáků již přijatých na SOU na střední odborné školy a gymnázia v dalších kolech přijímacího řízení.

Podle zprávy České školní inspekce za školní rok 2009/10 jsou kapacity gymnázií využity celorepublikově z 80,7 %, v Praze, kde je větší neuspokojená poptávka, z 70,9 %. Vedle toho kapacity středních odborných škol (s maturitou i bez) jsou využity pouze z 64,1 %, v Praze z 58,7 %.

Vytvořené kapacity maturitního vzdělávání jsou tedy dostatečné, aby umožnily naplnit vzdělanostní ambice rodičů. Jak uvádí Veselý (2006), celých 83 % rodičů by si přálo pro své děti vyšší vzdělání než jen základní, vyučení anebo střední školu bez maturity.

Z faktů plyne:

- současná kapacita středních škol umožňuje plně uspokojit poptávku po jakémkoliv typu vzdělání (s výjimkou víceletých gymnázií v Praze a Brně),
- je v rozporu se všeobecnými trendy omezovat zájem občanů o vzdělávání, zejména když je technicky i ekonomicky možné (a dokonce efektivní) poskytnout takové vzdělání, které občané žádají,
- většina rodičů i dětí chápe, že se vzdělávají pro budoucnost, že s vyšším vzděláním mají větší šanci na dobré zaměstnání a že maturita jim později umožní si vzdělání doplnit, když to bude potřeba. Mnozí už také pochopili, že když je dnes poptávka po „svářečích“, vůbec to nemusí znamenat, že bude ještě za čtyři roky.
- Všichni chtějí maturitu, což je sice v ČR vnímáno často jako devalvace maturity, ale ve srovnání se světovými trendy to není nic neobvyklého (viz obr. u argumentu 5).

Zdroje omylů o potřebnosti podpory učňovského vzdělávání

V předchozí kapitole jsme přinesli řadu dokladů o tom, že zvyšování podílů učňů nemá potenciál zlepšit výsledky a perspektivu české ekonomiky, spíše naopak. Proč tedy zprávy v médiích i předkládaný DZ 2011 působí zcela jiným dojmem. Předkládáme pět nejpravděpodobnějších zdrojů omylů o nutnosti zaměřit český vzdělávací systém na větší produkci absolventů učňovských oborů.

Zájmy učilišť bojujících o přežití

S ohledem na populační vývoj počty žáků přicházejících na střední školy klesají (až o 30 % během tří let). Oproti minulému roku nastoupilo na střední školy a učiliště o 16 tisíc žáků méně, některé školy nejsou naplněné ani z poloviny a jejich provoz je ne hospodárný. Je v nejvlastnějším zájmu škol, které se vyprazdňují, vyvolávat dojem, že učňů je nedostatek. Asociace středních škol mají své zástupce v Unii zaměstnavatelských svazů i v dalších organizacích a i jejich prostřednictvím se snaží akcentovat všechny signály poptávky po absolventech učňovských oborů a naopak potlačit signály opačné.

Zájmy průmyslové lobby, která se snaží pojistit si levnou pracovní sílu

Podle sektorové analýzy Národního vzdělávacího fondu (NVF) by do roku 2016 jen pro výrobu elektřiny, tepla a rozvod plynu v ČR mohl rozdíl mezi pracovníky odcházejícími do důchodu a absolventy příslušných technických oborů činit až 14 000 lidí (zde nejde ovšem jen o učně). Tyto prognózy jsou ovšem založeny na řadě nejistých předpokladů (dostavba Temelína, trvalý růst poptávky po elektřině a růst jejího vývozu, absence výrazné konkurence ve výrobě elektřiny, žádné větší krize apod.). Potřeba klesá při nesplnění kteréhokoliv z nich. Naopak, pokud by byl i přehnaný požadavek státem naplněn, z hlediska zaměstnavatele to bude výhodné, protože na trhu práce bude nabídka převyšovat poptávku, což mu umožní snižovat platy a zvyšovat loajalitu zaměstnanců. Případnou nezaměstnanost musí řešit stát. Jde o tentýž postoj, pro jaký se ujal termín „morální hazard“.

Pro naši hypotézu o nejistotě takových předpovědí svědčí nakonec i to, že až na výjimky⁸ tyto podniky, i když jsou ekonomicky velmi silné, nevyvíjejí žádnou snahu řešit deklarovaný nedostatek zaměstnanců vlastními silami.

Zájmy menších neperspektivních regionální výrobců o levnou ale kvalitní pracovní sílu

Jde o firmy, jejichž jádro tvoří starší dělníci (soustružníci, frézaři, nástrojáři, elektrikáři, svářeči apod.), kteří se vyučili v druhé polovině minulého století, v době podpory dělnických profesí na ideologickém základě a v období velmi nepružné a iracionálně jednající plánované ekonomiky. Ti postupně odcházejí do důchodu a není, kdo by je nahradil. Majitelé těchto firem věří, že by pomohlo více učňů. Analýza nezaměstnanosti ovšem ukazuje, že právě v těchto oborech je řada nezaměstnaných absolventů učilišť, kteří ale do těchto firem za nabízenou mzdu nastoupit nechtějí, případně nastupují, ale práci nezvládají⁹. Při zvýšení mezd by se ale tyto firmy staly nekonkurenceschopné. Mají tak trojí perspektivu – 1. zkrachují, nebo 2. výrazně investují (např. do robotizace) a zvýší efektivitu, nebo 3. přestěhují výrobu za levnější pracovní sílu. V žádné ze tří možností však nebudou potřebovat další vyučené, přesto lobbying těchto firem na úrovni krajů působí dojem, že právě učni jsou perspektivou regionů. Nejmenší možnost lobovat za změnu přístupu pak mají firmy, které ještě nevznikly, firmy, které by mohly vzniknout a prosperovat, kdyby našly dostatečně vzdělanou a pružnou pracovní sílu. To celé pak vyvolává falešný dojem, že poptávka po vyučených je vysoká.

Představa, že vyučení budou hned

Politická reprezentace má zpravidla dobré důvody uspokojovat přání podnikatelů v regionu, a to dokonce i v případě, že tato přání nejsou zcela racionální (viz předchozí). Zapomíná se ovšem na to, že dnes provedené změny v síti škol, v oborech, ve kterých se zahajuje výuka, se mohou projevit nejdříve až za čtyři roky.

⁸ Např. Škoda mladá Boleslav má vlastní odborné učiliště a dokonce vysokou školu, RWE má rozvinutý systém podpory učňů, které nejen podporuje během učení, ale zavazuje se je také zaměstnat. Takové možnosti jsou ovšem jen v oborech s dlouhodobě vyjasněnou perspektivou.

⁹ Mj. proto, že starší dělníci patřili svými kognitivními předpoklady ještě k průměrné části populace, zatímco dnešní vyučení k výrazně podprůměrné. Výsledky šetření PISA ukazují, že v učňovských oborech je významný podíl studentů bez motivace a zájmu o získávání nových znalostí a dovedností.

To je zpravidla pozdě, jak pro podnikatele (pokud nezkrachovali, změnili sortiment, inovovali, investovali, potřebují jiné profese), tak i pro politiky, protože to přesahuje délku volebního období.

Mýtus neuspokojené poptávky občanů po kvalitních řemeslnících

Problém nedostatku řemeslníků pro občany (instalatérů, čalouníků, pokrývačů, krejčích apod.) je s ohledem na konkurenceschopnost České republiky a vliv na HDP marginální. Pokud by zesílil, nakonec ho vždy vyřeší růst cen a trh (jako se to už stalo např. u automechaniků). Poněkud nelogicky je spojován s rozvojem průmyslu, a proto ho zmiňujeme.

Je pravda, že poptávka občanů po některých typech řemeslných prací, zejména spojených se stavebnictvím, není uspokojena okamžitě v době, kdy vzniká. U jiných typů profesí jsou dlouhé čekací lhůty tolerovány (např. u zubaře). Delší čekací lhůty ale často nejsou způsobeny nedostatkem řemeslníků, jako spíše racionální organizací práce ze strany živnostníků, i oni si musejí práci plánovat a mít program pokrytý zakázkami. Lokálně i časově, například v době stavebního boomu před hospodářskou krizí mohou vznikat problémy. Ale např. v Praze lze nyní (zima 2011) sehnat jakéhokoliv řemeslníka k práci prakticky ihned, stačí k tomu několik telefonátů. Trvalejší nedostatek řemeslníků ve stavebních profesích by byl navíc „vidět“ – neopravené fasády, kapající kohoutky, nezasklené výlohy, protékající střechy. Nic takového nás evidentně neobklopuje. Nedostatek řemeslníků je tak pouhým mýtem.

Shrnuto

Nedostatečné naplnění kapacit učilišť, stejně jako snaha firem zajistit si od státu levnou, nicméně jen krátkodobě využitelnou a z hlediska nezaměstnanosti vysoce rizikovou pracovní sílu, vcelku pochopitelně vyvolávají tlak na podporu učňovského školství. Ani takové pohnutky však neobhajují neefektivitu takového jednání a jeho nezodpovědnost z hlediska společenského i ekonomického vývoje. K řešení problémů, které k tomuto tlaku vedou, je třeba využít jiných nástrojů (restrukturalizace učňovského školství na centra celoživotního vzdělávání, podpora inovací a rozvoje technologií v podnikání apod.).

Perspektivní zaměstnavatelé budou potřebovat vysoce vzdělané zaměstnance, minimálně s maturitou, ale spíše s vysokou školou. Nelobují, protože tu ještě nejsou. Nikdy tu ale nevzniknou, když takové zaměstnance nenajdou.

Tak, jako by bylo chybou snažit se uměle administrativními prostředky absolventy základních škol směřovat na učiliště, tak by bylo samozřejmě chybou jim v tom bránit. Role učilišť v našem současném vzdělávacím systému je nezastupitelná a pro velkou část populace je vyučení stále vyhledávanou a dobrou možností¹⁰ k získání kvalifikace a uplatnění.

Učňovské školství má navíc v našem vzdělávacím systému dlouholetou tradici a v minulosti významně přispívalo k hospodářskému růstu našich zemí. Je proto naprosto pochopitelné, že část naší odborné i rodičovské veřejnosti nelibě nese pokles prestiže a konkurenceschopnosti tradičních řemesel na globalizujícím se trhu práce.

Ztracené „zlaté dno“ ale nenajdeme tak, že se budeme snažit obrátit tok času dnem vzhůru. Dobří řemeslníci, kuchaři a další vyučení budou bezpochyby potřeba i v budoucnu a budou potřebovat kvalitní vzdělání na kvalitních učilištích. Avšak kvalitní učiliště ani kvalitní vyučené nezískáme tím, že budeme zavírat oči před současnými fakty a trendy, a části populace budeme uměle bránit v svobodě volby vzdělávací dráhy.

¹⁰ Že i zde, stejně jako v jiných typech středních škol, je mnoho co zlepšovat, je jisté. To však není předmětem této studie.

Použité prameny

ČSÚ, 2010. Odvětví činností zaměstnaných v NH.

ČSÚ, 2010. Produkce podle odvětví, ceny roku 2000 (M00102c).

European Commission, 2010. Employment in Europe 2010. Brussels: 2010.

European Commission, 2010. New Skills for New Jobs: Action Now. A report by the Expert Group on New Skills for New Jobs prepared for the European Commission.

Křížová, E.; Trhlíková, J.; Úlovcová, H.; Vojtěch, J. 2008. Přejít absolventů maturitních oborů SOU do praxe a jejich uplatnění na trhu práce (Šetření absolventů středního odborného vzdělání s maturitní zkouškou a s odborným výcvikem tři roky od ukončení studia). Praha: NÚOV.

Ganz, J. F. et. al. 2007. The Expanding Digital Universe. A Forecast of Worldwide Information Growth Through 2010. Framingham: IDC.
<http://www.emc.com/collateral/analyst-reports/expanding-digital-idc-white-paper.pdf>

MPO, 2009. Investice do zahraničního kapitálu.

MŠMT, 2010. Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy ČR – verze říjen 2010, č.j.: 20271/2010-20. Praha: MŠMT.

OECD. 2010. Education at a Glance.

OECD. 2010. The High Cost of Low Educational Performance. The long-run economic impact of improving PISA outcomes.

OECD. 2010. Učení pro praxi.

Trhlíková, J.; Vojtěch, J.; Úlovcová, H. 2008. Připravenost absolventů středních odborných škol na uplatnění v praxi. Srovnání situace absolventů středního odborného vzdělávání s výučním listem, s maturitou i odborným výcvikem a s maturitou tři roky od ukončení studia. Praha: NÚOV.

Trhlíková, J.; Vojtěch, J.; Úlovcová, H. 2008. Šetření Rozhodování žáků při volbě vzdělávací cesty a úspěšnost vstupu na trh práce. Sonda založená na šetření absolventů středních škol, kteří se zúčastnili jako patnáctiletí výzkumu PISA-2003 a vybraného vzorku jejich zaměstnavatelů. Praha: NÚOV.

Trhlíková, J.; Úlovcová, H.; Vojtěch, J. 2006. Přejít absolventů SOU do praxe a jejich uplatňování na trhu práce – III. Etapa. Praha: NÚOV.

Veselý, A. 2006. Kdo a proč končí v učňovských oborech. In: P. Matějů and J. Straková. (Eds). *(Ne)rovné šance na vzdělání*. Praha, ACADEMIA. Str. 247-281.

<http://www.sipkhk.cz/data-statistiky/setreni-u-zamestnavatelu/poptavka-zamestnavatelu-po-absolventech-skol/>